

УДК 343.242

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.37>**Тетяна Дмитришина,**

канд. юрид. наук,

старший викладач кафедри права

Вінницького національного аграрного університету

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню сучасних міжнародних тенденцій розвитку ювенальної юстиції та перспектив застосування міжнародного досвіду у процесі впровадження ювенальної юстиції в Україні.

Автором розглянуто основні сучасні тенденції розвитку ювенальної юстиції в таких країнах, як США, Великобританія, Нідерланди, Італія, Франція та Японія. На прикладі цих країн розглянуто розвиток прогресивних напрямів ювенальної юстиції – системи превенції, пробації, відновного правосуддя тощо. Досліджено результати функціонування профілактичних та реабілітаційних програм для неповнолітніх правопорушників та перспективи впровадження подібних програм в Україні. Акцентовано увагу на тому, що активне залучення сім'ї, школи та громади є важливим елементом системи ювенальної юстиції у сучасному світі.

Проаналізовано дві основні моделі ювенальної юстиції, які ефективно функціонують: англосаксонська (Великобританія, США, Канада, Австралія та ін.) та континентальна (Франція, Німеччина, Бельгія та інші). Основна різниця між ними полягає не лише у статутному та прецедентному праві, характерному для цих моделей, а й у підсудності у справах щодо неповнолітніх. Ці дві моделі ювенальної юстиції мають ряд своїх особливостей, які склались історично та мають свої відмінності на сучасному етапі.

Доведено, що розвинені системи ювенальної юстиції на сучасному етапі базуються на таких основоположних принципах: верховенства кращих інтересів дитини, виховання, максимальної індивідуалізації та неформальності судочинства, пріоритету відновного правосуддя, рівної уваги.

Зроблено висновки, що ювенальна юстиція може ефективно функціонувати лише як цілісна система взаємодії судової влади, державних та громадських інституцій, що врегульована на законодавчому рівні відповідно до міжнародних стандартів. Саме такий системний підхід забезпечить дотримання прав дитини та зниження рівня злочинності серед неповнолітніх. У країнах з розвинутою демократією відхід від каральної системи, дотримання прав дитини під час судового процесу, застосування покарань, альтернативних позбавленню волі, відновне правосуддя, превенція та реабілітація показали свою ефективність.

Ключові слова: ювенальна юстиція, неповнолітні, покарання, пробація, превенція, відновне правосуддя.

Постановка проблеми. На сучасному етапі важливим складником кримінальної політики в Україні є впровадження ювенальної юстиції. Загальновизнаною метою ювенальної юстиції, яку задекларовано в усіх відповідних міжнародних положеннях щодо захисту прав людини, є реабілітація та соціальна реінтеграція дитини. Важливе значення для ефективного формування системи ювенальної юстиції, яка б відповідала потребам громадянського суспільства та демократичним стандартам, має досвід високорозвинених країн. У більшості країн з високим економічним розвитком, високими стандартами дотримання прав людини ювенальна юстиція функціонує і має багаторічну істо-

рію. Врахування міжнародних тенденцій розвитку ювенальної юстиції, наслідків її впровадження, вивчення недоліків може стати важливим фундаментом створення ефективної системи ювенальної юстиції в Україні, яка відповідатиме міжнародним нормам дотримання прав дитини та сприятиме зниженню рівня дитячої злочинності.

Основні напрями реформування ювенальної юстиції в Україні визначені Концепцією розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та Національною стратегією реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, що передбачає запровадження системи заходів, яка включатиме забезпечення дієвого

правосуддя, соціально-виховні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, профілактичні та освітні програми, адресні соціальні послуги, що можуть допомогти дитині набути навичок розв'язання соціальних, побутових проблем тощо. Для належного запровадження функціонування системи ювенальної юстиції шляхом реалізації програм профілактики правопорушень серед дітей, здійснення ефективних заходів соціальної адаптації та реабілітації неповнолітніх правопорушників особливо цінним є досвід тих країн, у яких тривалий час функціонують механізми їх запровадження та реалізації на практиці. Зважаючи на те, що сьогодні в Україні відбувається активний розвиток та становлення системи ювенальної юстиції, вивчення міжнародного досвіду є досить актуальною темою для науки кримінального права.

Аналіз основних досліджень. Проблему впровадження ювенальної юстиції в Україні у своїх працях розглядали такі науковці, як Г. Грігорова, А. Гусев, Ю. Костова, Н. Крестовська, С. Оверчук, Т. Семікоп, І. Терещенко, В. Шмеріга та багато інших. Однак у контексті впровадження ювенальної юстиції в Україні вивчення міжнародного досвіду наразі є недостатнім, а тому потребує додаткових досліджень.

Мета статті – дослідити сучасні міжнародні тенденції функціонування ювенальної юстиції для врахування позитивного досвіду під час впровадження ювенальної юстиції в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі у багатьох високорозвинених країнах сформувалися й успішно функціонують системи ювенальної юстиції. Це США, Канада, Великобританія, Франція, Німеччина, Австрія, Нідерланди, Італія, Японія та низка інших. Більшість країн пройшли чималий шлях задля досягнення цієї мети. Саме в історичному розвитку ювенальної юстиції виробились міжнародні принципи, які головним чином закріплені у Конвенції ООН «Про права дитини». Основною метою Конвенції є запровадження дієвих заходів і засобів задля захисту прав дітей щодо запобігання вчиненню правопорушень неповнолітніми. На основі вказаної Конвенції було розроблено і прийнято ряд міжнародних актів, які деталізують та уточнюють положення Конвенції. Це, зокрема, Мінімальні стандартні правила відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) та Керівні принципи ООН щодо запобігання злочинності неповнолітніх (Ер-Рядські

керівні принципи). Саме ці міжнародні документи є основою правового регулювання функціонування ювенальної юстиції у всіх демократичних країнах світу.

Більшість сучасних дослідників схиляється до думки, що розвинені системи ювенальної юстиції на сучасному етапі базуються на таких основоположних принципах: верховенства кращих інтересів дитини, виховання, соціальної насиченості, максимальної індивідуалізації та неформальності судочинства, пріоритету відновного правосуддя, рівної уваги.

Сучасна ювенальна юстиція є складною системою, яка об'єднує особливе коло осіб (діти та молодь), спеціальні заходи впливу на них, а також заходи кримінально-правового реагування; особливі процедурні норми, що регламентують процес провадження у справах щодо неповнолітніх, спеціалізовані ювенальні суди, установи виконання покарань та примусових заходів, державні установи, громадські організації, які сприяють захисту прав дітей та молоді [14, с. 8].

Оскільки ювенальна юстиція базується на поняттях дитинства і неповноліття, кримінальне законодавство і теорія кримінального права різних країн намагалися і намагаються знайти оптимальні відповіді на питання: а) на якому віковому етапі і рівні розвитку інтелекту і волі особа стає суб'єктом кримінально-правових відносин і може нести відповідальність за заподіяну шкоду; б) які межі кримінальної відповідальності будуть найбільш оптимальними і розумними для різних вікових груп (діти, підлітки, молодь); в) вплив особливостей психіки, її патологічних відхилень на призначення покарання.

Особливості диференціації відповідальності неповнолітніх осіб у зарубіжних країнах свідчать, що кримінальні закони більшості країн світу все більше враховують індивідуальні і вікові особливості психіки підлітків, щоб згодом реалізувати гнучку систему кримінально-правових заходів, яка сприяє не стільки покаранню правопорушника, скільки його поверненню в суспільство.

Крім загальних рис, притаманних системам ювенальної юстиції, у кожній країні є свої характерні особливості, пов'язані насамперед з історичним розвитком демократичних суспільств.

Уявлення про розвиток ювенальної юстиції дає нам періодизація. Слушно вбачається періодизація, запропонована В. Шмідтом: – перша половина ХХ століття – формування основ класичної моделі ювенальної юстиції, яку сучасні західні дослідники визначають як «гуманітарний патерналізм»; – 60-70-і роки ХХ століття – криза класичної моделі юве-

нальної юстиції, розквіт правового реалізму та посилення каральної функції щодо неповнолітніх; – 70-90-і роки ХХ століття – «менеджеріалізація» ювенальної юстиції під впливом лібералізації системи кримінального правосуддя і управління вирішенням соціальних проблем в цілому; – з 90-х років ХХ століття дотепер – розвиток нових форм ювенальної юстиції: декриміналізації, відновного правосуддя, сімейно зосереджених підходів тощо [20, с. 38].

Як бачимо, для сучасного періоду функціонування ювенальної юстиції характерне впровадження нових форм та методів боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх.

Цікаві з наукової точки зору тенденції розвитку ювенальної юстиції простежуються у США. Суть ювенального правосуддя у США полягає не в покаранні винної особи, а в забезпеченні піклування, охорони і захисту. Вважаючи належне поводження з дитиною своєю метою, доктрина «батьківської турботи» не завжди передбачала покарання, яке було би пропорційним здійсненому правопорушенню, а тому не визнавала необхідність проведення належної процедури правосуддя в ювенальних судах.

Основоположні ідеї американської доктрини «батьківської турботи», яка виникла у 70-80-х роках минулого століття, втілені сьогодні у системі ювенальної юстиції. Ці ідеї відображені як у ювенальних кодексах штатів, так і в прийнятих федеральних законах щодо ювенальної юстиції та запобігання злочинності неповнолітніх.

Ювенальна юстиція у США функціонує шляхом взаємодії різноманітних піклувальних інституцій, участі державних структур та судової влади. У більшості штатів США система ювенальної юстиції незалежна від системи загального правосуддя. В основному вона управляється соціальною службою, а саме: Агентством соціальної служби – в 23 штатах і службою з роботи із сім'єю і дітьми – в 6 штатах. В 11 штатах система ювенального правосуддя підконтрольна системі правосуддя у справах повнолітніх. Здійснення правосуддя у справах неповнолітніх має дві мети: реабілітацію підлітка і забезпечення громадської безпеки. У системі ювенальної юстиції працюють поліція, офіцери пробації, прокурори, захисники, ювенальні судді, соціальні працівники [17, с. 498].

Для США характерним є також те, що інститут ювенальної юстиції в окремих штатах має певні особливості. В одних штатах активно впроваджуються реабілітаційні програми для неповнолітніх злочинців,

розроблені спеціалізованими державними органами; функціонують спеціальні суди за участю присяжних, які затверджують індивідуальні плани роботи з неповнолітніми злочинцями, розроблені службою пробації. В інших штатах справи неповнолітніх передаються до загальних судів із попереднім неформальним розглядом матеріалів кримінальної справи. При цьому до фактичної передачі справи до суду термін пробації конкретно не встановлений. На цьому етапі застосовуються спеціальні програми психологічної та соціальної допомоги неповнолітньому. Більшість фахівців обстоюють позицію, що, ухвалюючи рішення про передачу справи до загального кримінального суду, слід брати до уваги насамперед критерії тяжкості злочину, а не причини й обставини його здійснення. У низці штатів таке рішення приймає виключно прокурор (так, у штаті Флорида прокурор має право виступити з ініціативою про передачу справи до суду для дорослих) або судді.

Слід зазначити, що у США до 14 років американські підлітки вважаються повністю недієздатними. Повноліття для громадян більшості штатів настає з 18 років. З цього віку вони користуються більшістю своїх громадянських прав і, як дорослі, відповідають за свої вчинки. А так зване «повне повноліття» настає з 21 року. З цього віку будь-який громадянин США починає користуватися всіма своїми конституційними правами [17, с. 500].

У США, де поширене правосуддя за участю присяжних, лише в декількох штатах існують суди присяжних для неповнолітніх. Перед винесенням рішення співробітники служби пробації розробляють план роботи з підлітком. План включає в себе виявлення проблем і потреб підлітка, перелік доступних програм для вирішення проблем його. План передається судді, який і приймає рішення.

У США активно розробляються та впроваджуються спеціальні програми профілактичної спрямованості. Значна кількість підлітків-правопорушників не потрапляє під юрисдикцію ювенального суду. Їх «включають» у реабілітаційні програми, метою яких є залучення підлітків у соціально спрямовані заняття та хобі. Серед них можна виділити програму інклюзії, або включення в соціум, молоді 8-17 років, що діє в районах з найбільш високим рівнем злочинності (навчання, професійна орієнтація). Також розробляються програми для батьків, в рамках яких батькам неповнолітніх правопорушників запропонована допомога щодо запобігання вчиненню злочину їхньою дитиною. Крім того, до роботи з профілактики дитячих злочинів

залучаються офіцери поліції, які працюють у межах так званого «партнерства шкільної безпеки».

Однією з таких програм є програма позитивного розвитку молоді (PYD). До реалізації програми залучені, крім самих неповнолітніх, дорослі, різноманітні громадські організації, школи, державні установи. Ця програма орієнтована на неповнолітніх, у яких є проблеми у сім'ї, проблеми з наркотичною залежністю тощо. Інтеграція PYD в систему ювенальної юстиції базується на теорії соціального навчання та теорії соціального управління, адже «молодь менше схильна до злочинної поведінки, коли вона взаємодіє з іншими, набуває корисних навичок, отримує винагороду за використання цих навичок, підтримує міцні стосунки, формує прив'язаності, а також заробляє повагу членів своєї суспільної групи» [2]. Ця думка контрастує з теоріями карального правосуддя.

Досить цікавими програмами є так звані «молодіжні суди». Це програми, у яких молодь здійснює функцію суддів стосовно своїх однолітків, які вчинили певні незначні правопорушення. Ідея впровадження молодіжних судів полягає в тому, щоб залучити молодь до відповідальності за проблемну поведінку, ознайомити із функціонуванням правової та судової системи, розповісти молоді про правову та судову системи, дати молоді можливість самостійно вирішувати проблеми у межах своєї молодіжної спільноти. Молодіжні суди функціонують для визначення справедливих і відновлювальних вироку або диспозицій для респондента. Програми молодіжних судів працюють за чотири основні моделі: суддя для дорослих, суддя для молоді, колегія присяжних і трибунал для молоді. Згідно з моделлю дорослого судді, дорослий волонтер виступає в ролі судді, а молодіжні волонтери виступають в ролі прокурорів та адвокатів, присяжних, секретарів і судових приставів. Відповідно до моделі молодіжного судді молодіжні волонтери виконують усі ролі, включаючи суддю. Модель молодіжного трибуналу передбачає, що молодь виступає як адвокат звинувачення і захисту і представляє свої справи колеги молодих суддів, яка потім виносить рішення про винесення вироку. Нині в Сполучених Штатах налічується більше 675 молодіжних судів [6].

Молодіжні програми впроваджуються судами у справах неповнолітніх, відділами пробації для неповнолітніх, правоохоронними органами, приватними некомерційними організаціями і школами.

Також функціонують програми відновного правосуддя. Практика відновного пра-

восуддя застосовується у школах з високим рівнем злочинності. Це допомагає виявити неповнолітніх, які схильні до правопорушень. Метою відновного правосуддя у США є створення у молодіжній спільноті необхідного клімату, який би сприяв зниженню кількості правопорушень та запобігав рецидивам.

Останнім часом у США як у кримінальному, так і в цивільному процесі у справах неповнолітніх сторони звертаються до так званих альтернативних методів вирішення спорів. До подібної процедури можна вдатися як до розгляду спору в судовому порядку, так і в ході судового процесу [16, с. 148].

Основоположним принципом системи ювенальної юстиції США є переконання, що втручання на ранніх стадіях вчинення правопорушень неповнолітніми дозволить запобігти зростанню рівня злочинності серед дорослого населення.

Більшість науковців та експертів США підкреслюють важливість реформування системи ювенальної юстиції задля підвищення її ефективності, уникнення дискримінації. Вони стверджують, що система ювенальної юстиції повинна бути реструктурована, щоб ефективніше запобігати скоєнню злочинів у майбутньому неповнолітніми, та активно виступають за розширення освітніх програм для ув'язнених як основного методу зниження рецидивізму [12].

Поворотним моментом розвитку ювенальної юстиції у Великобританії, як визнають дослідники, стало прийняття Закону про права людини в 1998 році, після чого у судочинстві активно застосовувались положення Європейської конвенції про права людини. У 1998 році було прийнято новий закон про молодіжне правосуддя та кримінальні докази 1999 року, яким до системи ювенального правосуддя було введено елементи відновного правосуддя, впроваджено систему соціальних служб для роботи з неповнолітніми правопорушниками. Зараз соціальні служби активно працюють на місцевому рівні з підлітками на всіх етапах. Основними завданнями таких служб є профілактичні заходи, моніторинг виконання покарань, робота із соціалізації після виходу з місць позбавлення волі.

Сучасне законодавство побудоване таким чином, що в разі вчинення правопорушення особою, молодшою за 18 років, що визнає свою провину і розкаюється у своїх діях, її справа не передається до суду. Законом встановлено, що кримінальна відповідальність у Великобританії може наставати з 10 років. Дітей віком від 10 до 17 років можуть заарештовувати та відводити до суду, якщо вони

вчиняють злочин. Законом передбачена анонімність щодо особи неповнолітнього, який обвинувачується у злочині. Судові справи щодо неповнолітніх розглядаються за участю батьків, опікунів, представників засобів масової інформації. При цьому всім учасникам судового засідання заборонено розголошувати інформацію (ім'я, адреса, навчальний заклад, де навчається неповнолітній, фото тощо), за якою може бути ідентифіковано особу неповнолітнього. Вони залишатимуться анонімними протягом усього провадження, але ці обмеження можуть бути оскаржені – як правило, засобами масової інформації – після закінчення провадження [3].

Ювенальний суд у Великобританії – це тип магістратського суду, який займається молоддю. Справи у ювенальному суді розглядають три магістрати або один окружний суддя. Цей вид судочинства відрізняється від кримінальних проваджень для дорослих, наприклад: розгляд справи є менш формальним, громадськість не допускається до суду. Якщо потерпілий бажає спостерігати за провадженням, він зобов'язаний направити запит до суду. Ювенальні суди розглядають правопорушення, включаючи крадіжки та пограбування, антисоціальну поведінку та злочини, пов'язані з наркотиками. Більш серйозні правопорушення, як правило, передаються до суду Корони, але їх можна вирішити в ювенальному суді.

У разі розгляду справи щодо неповнолітнього правопорушника віком до 16 років батьки, опікуни чи піклувальники повинні відвідувати суд. Коли справа розглядається щодо вчинення особливо важкого злочину у суді Корони, можуть бути присутні обвинувачі, захисники, а судді можуть «зняти перуки та мантиї під час провадження, щоб неповнолітній підсудний почувався більш комфортно».

Дітям віком від 10 до 17 років може бути призначена умовна судимість, якщо вони визнають кримінальне правопорушення. Рішення про умовну судимість може прийняти уповноважена особа (як правило, поліцейський) або прокурор-член Королівської прокурорської служби. Вони й визнають умови такої умовної судимості [3].

На нашу думку, заслуговує уваги позитивний досвід законодавчого врегулювання підтримки дітей-потерпілих та свідків у Великобританії. Законом передбачено ряд спеціальних заходів. Так, діти-свідки, які не досягли 18 років, автоматично мають право подати заяву на застосування спеціальних заходів, таких як допит свідка через посередника під час співбесіди в поліції

та в суді; надання свідчень «у приватному порядку» (коли судову залу покидають представники громадськості); зняття перук та мантий суддями та адвокатами; свідчення в суді з-за екрана; використання відеозаписів; надання свідчень за допомогою прямого відеозв'язку з окремої кімнати; використання досудового відеозапису, записаного перехресним допитом; спілкування за допомогою перекладача, комп'ютера чи іншого пристрою [14].

Ще один важливий крок для поліпшення дотримання прав дітей у системі кримінального правосуддя був зроблений у 2019 році, коли проект «Young Witness Initiative» («Ініціатива молодих свідків») завершився підписанням протоколу між Королівською прокурорською службою, поліцією, судами та трибуналами її Величності щодо прискорення розгляду справ у судах за участю свідка, який не досяг 10 років [15].

Отже, сьогодні у Великобританії у системі ювенальної юстиції активно працює поліція, муніципальні установи, інші неурядові організації, що використовують в роботі з неповнолітнім приписи, систему угод тощо. Лише у разі вчинення серйозного злочину або рецидиву справа надходить до ювенального суду, який є особливим відділенням магістратських судів (слухання закриті, виступають прокурор та адвокат) і який виносить рішення або про позбавлення волі (дуже рідко) або про інші обмеження прав (передача під нагляд, штраф, заняття в спеціальних центрах тощо).

Що стосується системи ювенальної юстиції Франції, то на сучасному етапі вона базується насамперед на Законі про порушення неповнолітніх від 2 лютого 1945 року № 45-174 і включає всі стадії правосуддя – від слідства до виконання виховних заходів і контролю за виконанням заходів, вжитих щодо неповнолітнього. Система ювенальних судів включає ювенального суддю (магістрату), ювенальний суд, ювенальний суд присяжних.

Разом із тим система захисту прав дитини має два напрями – роботу з профілактики в рамках «організаційного захисту» (коли сім'ї неповнолітнього правопорушника самостійно звертаються за допомогою щодо проблеми з вихованням тощо або погоджуються на стороннє втручання в ситуацію) та захист прав дитини в рамках «правового захисту», якщо є докази наявності насилля у сім'ї, неблагополуччя та інших факторів, здатних завдати шкоди дитині (тоді суд вимагає від сім'ї виконання певних заходів щодо їх недопущення), або якщо щодо дитини скоєно злочин [17].

Ще з 2002 року діють законодавчі норми, відповідно до яких для неповнолітніх злочинців вікової групи 10-13 років передбачено покарання у вигляді виховних санкцій (наприклад, відшкодування збитків та/або надання допомоги постраждалим, заборона на спілкування з окремими особами або відвідування певних місць і так далі). У закритих навчальних центрах (на відміну від пенітенціарних установ для неповнолітніх, що вчинили рецидив) застосовується судовий контроль або умовне покарання. Ці заходи є альтернативою ув'язненню.

Водночас сьогодні розглядається можливість розширення застосування заходів, альтернативних взяттю під варту, а також «напіввільного» утримання ув'язнених у тому числі за допомогою електронного браслету. Це дозволило б, як вважають деякі французькі експерти, посилити виховну роль сім'ї [17].

На сучасному етапі у Франції робота з важкими підлітками орієнтована головним чином на профілактику злочинів. Програми соціальної реабілітації неповнолітніх правопорушників реалізуються через активне залучення сім'ї, адже вважається, що ефективна соціалізація неповнолітніх правопорушників можлива лише у сім'ї.

У Нідерландах після прийняття Закону про кримінальне покарання дітей ще на початку XX століття були надані рекомендації суддям про застосування різних видів покарання щодо неповнолітніх (до 18 років), в тому числі не пов'язаних з позбавленням волі.

Система ювенальної юстиції на сучасному етапі у Нідерландах представлена прокурором та суддею, якому належать повноваження з ведення справ, прийняття рішень як у разі порушення прав дитини, так і в разі вчинення протиправних дій самим неповнолітнім.

Загалом же для Нідерландів характерна багатоступінчаста система ювенальної юстиції. На першому етапі з підлітками працює поліція. Якщо злочин вчиняється вперше і не є особливо важким (наприклад, дрібна крадіжка, вживання легких наркотиків тощо), то поліція направляє підлітка до спеціальних муніципальних служб, які є альтернативною закритим виправним установам.

Слід зазначити, що у 2014 році було прийнято кримінальний закон про неповнолітніх, відповідно до якого неповнолітнім може вважатися молода людина до 23 років. Цей закон дозволив здійснювати правосуддя щодо молоді, яка не досягла свого 23-річчя, у системі ювенального правосуддя [9].

Нідерландські неповнолітні віком від 16 років можуть бути засуджені у суді «для

дорослих» за більш серйозні правопорушення, але такі судові провадження трапляються доволі рідко. Якщо ж неповнолітній скоює злочин після проходження реабілітаційних програм або вчиняє важкий злочин, то рішення виносить ювенальний суд, а стосовно підсудних, старших за 16 років, – суд «для дорослих», але за участю ювенального судді. Якщо неповнолітній вчиняє декілька правопорушень або злочин середньої тяжкості чи важкий, то до нього може бути застосовано запобіжний захід у вигляді обмеження свободи [9].

До неповнолітніх правопорушників в основному застосовуються дві основні санкції – штраф та тримання під вартою. Крім того, існують три альтернативні санкції: виправні роботи, відшкодування шкоди та навчання у спеціальних навчальних закладах.

Для неповнолітніх у Нідерландах доступний цілий ряд освітніх та реабілітаційних програм. Наприклад, для реагування на правопорушення були розроблені програми HALT та STOP. STOP розроблений для профілактики правопорушень серед неповнолітніх віком до 12 років, тоді як HALT призначений для дітей старшого віку. Ці програми поєднують напрями реабілітаційного та відновного правосуддя. Основною метою є профілактика правопорушень. Згідно з цими програмами, працівники поліції, які взаємодіють з неповнолітніми, можуть зв'язатися з батьками правопорушника або запросити соціальних працівників. Санкції включають виховні та реабілітаційні заходи (наприклад, можуть запропонувати неповнолітньому вибачитись, переглянути фільм, намалювати картину тощо) [9].

З 2015 року було введено зміни у державне та місцеве фінансування програм для неповнолітніх, які забезпечили доступність програм, що дало можливість залучити до них широке коло неповнолітніх правопорушників. Такий крок для доступності реалізації зазначених програм мав досить позитивний вплив – уже за рік значно зменшилась кількість неповнолітніх, які потрапляли до виправних установ (навіть враховуючи те, що неповнолітнім зараз вважається молода людина до 23 років).

Це, у свою чергу, дало поштовх до початку реформ стосовно функціонування виправних установ. Основна мета таких реформ – забезпечення переходу на індивідуальну систему місцевих, невеликих закладів, розташованих поруч із місцем проживання неповнолітнього злочинця. Такі заклади мають змогу ефективніше взаємодіяти з іншими установами (наприклад, навчальними закладами), із сім'ями неповнолітніх злочинців, вони більш

безпечні та отримують спеціалізовану допомогу соціальних служб. Наприклад, у 2016 р. в Амстердамі був запущений пілотний проєкт для неповнолітніх правопорушників, які протягом дня можуть відвідувати звичайний навчальний заклад або працювати, а ввечері та у вихідні повертатися до виправної установи [1]. Система ювенальної юстиції Нідерландів, яка робить акцент на впровадженні спеціалізованих реабілітаційних програм, сьогодні показує свою високу ефективність, адже ця країна має доволі низькі показники щодо кількості в'язниць та ув'язнених як серед дорослого населення, так і серед неповнолітніх [13].

Ювенальна юстиція Німеччини сьогодні базується на гуманному ставленні до дитини та пріоритеті заходів виховного характеру. Закон про ювенальну юстицію 1990 року (JGG) закріпив багаторічну практику застосування альтернативних форм покарання (переговори між потерпілою стороною і злочинцем, відшкодування шкоди, поєднання різних корекційних програм тощо).

Застосування правосуддя для неповнолітніх у Німеччині насамперед покликане протидіяти новим правопорушенням, вчиненим молоддю особою чи підлітком. «Для досягнення цієї мети, правових наслідків та з огляду на батьківське право на виховання процедура повинна ґрунтуватися насамперед на ідеї батьківства», – йдеться у Законі про ювенальну юстицію. Закон про ювенальну юстицію (JGG) здебільшого регулює формальне правосуддя серед неповнолітніх у Німеччині. Основна його ідея – «освіта перед покаранням». Це спеціальний закон про «матеріальне та формальне» кримінальне законодавство у сфері ювенальної юстиції. Такий вид кримінального покарання, як позбавлення волі, застосовується лише у виняткових випадках. Мінімальний термін позбавлення волі становить півроку, максимальний – 5 років, а для підлітків 14-17 років і молодих людей віком до 21 року, які вчинили тяжкий злочин, – 10 років. Слід зазначити, що прийняті рішення про запобіжні заходи щодо неповнолітнього злочинця можуть лише суддя або прокурор [8].

Профілактичні і реабілітаційні програми передбачають насамперед психосоціальну підтримку неповнолітнього, надання послуг посередника в рамках відновного правосуддя, контроль соціального працівника спеціальних державних служб, виховні заходи в освітніх закладах, спеціальні тренінги і семінари, застосування суспільно корисної діяльності, до якої залучається правопорушник. Суддя також може призначити штраф, короткострокове затримання, деякі види

громадських робіт. Причому, як підкреслюють фахівці, альтернативні види покарання розглядаються не як пом'якшення покарання, а для оптимізації системи кримінального правосуддя. І це має свій позитивний результат.

Перші ювенальні суди з'явилися в Італії ще у 1934 році. Ювенальна юстиція Італії довгий час не була орієнтована, як у Німеччині чи Нідерландах, на ідею гуманізації здійснення правосуддя щодо неповнолітніх. Ситуація змінилася із прийняттям змін до кримінального законодавства у 1988-89 роках, коли почала формуватися сучасна система ювенальної юстиції, побудована на міжнародних принципах захисту дітей. Так, у 1988 році було прийнято Кодекс кримінального судочинства щодо неповнолітніх. Відповідно до Кодексу, судове розслідування проводиться з ініціативи ювенального прокурора, а суд у ході розслідування може призначити чотири заходи впливу, три з яких – альтернативні позбавленню волі. Згадані заходи впливу такі: 1) визнання правопорушення неповнолітнього незначної тяжкості (від кримінальної відповідальності підліток звільняється, але виховні заходи з ним проводяться); 2) судове прощення (правопорушення визнається більш серйозним, ніж в першому випадку, і тому виховна робота більш ґрунтовна, але покарання не призначається, оскільки є підстави вважати, що рецидиву не буде); 3) досудова пробація; 4) позбавлення волі, якщо неможливо застосувати попередні заходи.

Сьогодні кримінальний процес щодо неповнолітніх передбачає емоційну та психологічну допомогу на кожному етапі; виховання індивідуальних особливостей неповнолітнього злочинця; захист конфіденційності; право на отримання інформації щодо кожного етапу кримінального процесу. Також передбачено спеціалізацію суб'єктів, які беруть участь у процесі та взаємодіють із неповнолітніми, тобто суддів, соціальних працівників, судової поліції, адвокатів тощо. До неповнолітніх досить рідко застосовується такий захід, як утримання під вартою у спеціальних установах. Як правило, неповнолітні підозрювані перебувають удома чи в освітньому закладі [4].

В Італії функціонування системи ювенальної юстиції досить чітко регулюється такою державною інституцією, як Департамент ювенальної та громадської юстиції, що здійснює нагляд за судами неповнолітніх, молодіжними судьями, програмами відновлення, поверненням неповнолітніх злочинців до суспільного життя. У кожному територіальному центрі Італії діють Цен-

три правосуддя для неповнолітніх. Усього їх 12. Крім того, до структури департаменту входять управління соціального обслуговування неповнолітніх, кримінальні установи для неповнолітніх, перші приймальні пункти та освітні громади [5].

Цікавим є досвід співпраці освітніх громад з ювенальними судами. Освітні громади сьогодні відіграють важливу роль у функціонуванні ювенальної юстиції. Основними їх завданнями є освітня, інформаційна функція; надання психологічної допомоги підлітку на всіх етапах кримінального провадження; робота у кримінальних установах; моніторинг дотримання прав дитини на усіх етапах кримінального провадження, призначення покарання, виконання покарання, участь у соціальних проектах стосовно неповнолітніх тощо [11].

Таким чином, ювенальна юстиція в Італії – це складна система взаємодії між державою, судовою системою та громадськістю. Значна увага у системі ювенальної юстиції Італії сьогодні приділяється різноманітним освітнім та виховним заходам, підвищенню ролі сім'ї та громади у запобіганні правопорушенням, запровадженню різноманітних програм у навчальних закладах тощо. Також слід відзначити зростання інтересу до відновного правосуддя та медіації.

Ювенальні суди з'явилися в Японії ще в 1923 році. Сучасна ювенальна юстиція в цій країні базується на законодавстві, прийнятому ще після Другої світової війни. Юридичні основи ювенальної юстиції в Японії зафіксовані насамперед у Законі про добробут дітей (1947 року) та Законі про неповнолітніх (1948 роки) з наступними змінами та доповненнями. Протягом останніх десятиліть до законодавства було внесено ряд поправок, які, поряд із встановленням більш суворих видів покарань за тяжкі злочини, передбачають активне залучення до кримінального процесу сім'ї, волонтерів, різноманітних громадських організацій, реабілітаційні та профілактичні заходи.

У Японії попереднє розслідування стосовно неповнолітнього обвинуваченого здійснюється поліцією (в разі незначних злочинів) і прокурором (у разі звичайних злочинів) і ґрунтується на Кримінально-процесуальному кодексі Японії. Затримання чи обрання запобіжного заходу щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого може бути здійснено тільки у виняткових випадках. Якщо все-таки затримання відбулося, то неповнолітній утримується окремо від дорослих. Поліція або прокурор після проведеного розслідування повинні передати будь-яку кримінальну справу стосовно

неповнолітнього до Сімейного суду, який відіграє значну роль в системі ювенальної юстиції Японії. Юрисдикція Сімейного суду поширюється на три категорії неповнолітніх: неповнолітніх віком від 14 до 19 років; дітей-правопорушників до 14 років (у виняткових випадках лише за клопотанням губернатора префектури або начальника Центру дитячого виховання); молодих людей, які не досягли 20 років, схильних до вчинення протиправних діянь [7]. Важливо відзначити, що всі співробітники Сімейного суду мають спеціальну освіту щодо роботи з неповнолітніми. Після передачі справи до Сімейного суду співробітником служби пробації щодо неповнолітнього проводиться соціальне розслідування, під час якого вивчаються умови його життя та виховання, рівень психічного розвитку та інші особливості його особистості, ведеться робота із законними представниками. Також на даному етапі з ним працюють психологи: проводять експертизи, тестують. Усі дані, зібрані щодо неповнолітнього, передають судді, який вирішує, чи потрібно проводити судовий розгляд або можливо припинити кримінальну справу. Практично 80 % всіх справ, переданих до Сімейного суду, припиняються до призначення судового засідання (на підставі соціального розслідування офіцера пробації) або після проведення судового розгляду. Сімейний суд також може прийняти такі рішення: застосувати пробацію, направити неповнолітнього у виховну або піклувальні установу, направити у виправні центри для неповнолітніх або повернути справу неповнолітнього, який досяг 14-річного віку, прокурору у разі необхідності розгляду справи у «дорослому» суді [10].

Сьогодні японське законодавство орієнтоване насамперед на реабілітацію неповнолітнього, що порушив закон. Ювенальна юстиція Японії характеризується як модель соціального забезпечення, заснована на філософії патерналізму, крім того, вважається, що їй властива представницька модель, оскільки суспільство і держава активно взаємодіють у боротьбі за майбутнє молодих людей [7].

Висновки

Отже, дослідивши сучасні міжнародні тенденції функціонування ювенальної юстиції на прикладі таких країн, як США, Великобританія, Нідерланди, Італія, Франція, Японія, можна стверджувати, що впровадження ювенальної юстиції в Україні є необхідним кроком. Адже ювенальна юстиція – це не лише ювенальні суди, а ціла система взаємодії судової влади, державних та громадських інституцій, закріплена

на законодавчому рівні. Лише ефективне функціонування системи ювенальної юстиції в межах країни відповідно до міжнародних стандартів та принципів може забезпечити падіння рівня злочинності серед неповнолітніх та дотримання прав дитини. Слід зазначити, що відхід від каральної системи, дотримання прав дитини під час судового процесу, застосування покарань, альтернативних позбавленню волі, відновне правосуддя, превенція та реабілітація показали свою ефективність. У розвинених демократичних країнах активно впроваджуються різноманітні профілактичні та реабілітаційні програми для неповнолітніх, програми для батьків, залучається школа та громада до роботи з правопорушниками, надається психологічна допомога. Важливим складником системи ювенальної юстиції є програми з психологічної допомоги неповнолітнім правопорушникам. Міжнародний досвід показує, що ефективне функціонування системи ювенальної юстиції нерозривно пов'язане з розвитком усіх державних та громадських інституцій та передбачає неухильне дотримання міжнародних стандартів захисту прав дитини.

Список використаних джерел:

1. Alternatives to custody for young offenders national report on juvenile trends. Netherland Prof. Dr. Ton Liefwaard, Ms. Maryse Hazelzet. URL: https://www.ojj.org/sites/default/files/baaf_netherlands1.pdf. (дата звернення: 01.11.2020).
2. Butts, Jeffery; Bazemore; Saa Meroe (2010). "Positive Youth Justice: Framing Justice Interventions Using the Concepts of Positive Youth Development". Coalition for Juvenile Justice.: 1. URL: <https://www.readkong.com/page/positive-youth-justice-1975892?p=2> (дата звернення: 22.11.2020).
3. Crime and Disorder Act 1998. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/37/contents> (дата звернення: 17.11.2020).
4. Codice processo penale minorile – D.P.R. 448/1988, D.P.R., 22/09/1988 n° 448. URL: <https://www.altalex.com/documents/leggi/2014/06/18/codice-processo-penale-minorile-d-p-r-448-1988> (дата звернення: 22.11.2020).
5. Dipartimento per la giustizia minorile e di comunità. URL: https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_12_4.page (дата звернення: 02.12.2020).
6. Facts and Stats. National Association of Youth Courts. URL: <https://www.youthcourt.net/about/facts-and-stats> (дата звернення: 02.12.2020).
7. Hartjen Clayton A. Youth, Crime and Justice: A Global Inquiry. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 2008.
8. Jugendgerichtsgesetz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/_2.html (дата звернення: 16.11.2020).
9. Junger-Tas, J. (2004) Молодіжне правосуддя в Нідерландах. Чикаго: Університет Чикаго Прес, 2004. С. 331.
10. Kuzuno H. Juvenile Diversion and the Get-Tough Movement in Japan. URL: <http://www.ritsumei.ac.jp/acd/cg/law/lex/rlr22/KUZUNO.pdf> (дата звернення: 05.12.2020).
11. La giustizia minorile in Italia di Sonia Viale, vice capo dipartimento per la Giustizia Minorile. URL: <http://www.ristretti.it/areestudio/minorile/inchieste/viale2.htm> (дата звернення: 17.11.2020).
12. Nothing About Us Without Us! The Failure of the Modern Juvenile Justice System and a Call for Community-Based Justice Charisa Smith. Journal of Applied Research on Children: Informing Policy for Children at Risk, Vol. 4 [2013], Iss. 1, Art. (дата звернення: 05.12.2020).
13. World Prison Population List twelfth edition Roy Walmsley. URL: https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/wppl_12.pdf (дата звернення: 17.11.2020).
14. Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/23/contents> (дата звернення: 17.11.2020).
15. Young Witness Initiative. URL: <https://www.cps.gov.uk/youth-crime>. (дата звернення: 05.12.2020).
16. Ювенальна юстиція : навчальний посібник / А.І. Гусев, Ю.Б. Костова, Н.М. Крестовська, Т.Є. Семікоп, В.І. Шмеріга, І.Г. Терещенко; за ред. Н.М. Крестовської. Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2006. 243 с.
17. Крукевич О.М. Здійснення правосуддя щодо неповнолітніх у країнах романо-германського та англо-американського типів правових систем. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4 (51). С. 143-148.
18. Романюк А. Організація захисту неповнолітніх у кримінальному судочинстві США. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка*. Львів, 2003. С. 493-523.
20. Шмидт В.Р. Интеграция подростков в конфликте с законом: зарубежный опыт. Москва, 2007. 120 с.

Tetiana Dmytryshyna. Juvenile justice: best practices and prospects for its implementation in Ukraine

The article is devoted to the study of current international trends in the development of juvenile justice in order to take into account the positive experience in the implementation of juvenile justice in Ukraine.

The author considers the main current trends in juvenile justice in countries such as the United States, Britain, the Netherlands, Italy, France and Japan. On the example of these countries, the introduction of progressive areas of juvenile justice – the system of prevention, probation, restorative justice and more. The results of the functioning of prevention and rehabilitation programs for juvenile offenders and the prospects

for the implementation of such programs in Ukraine are studied. Emphasis is placed on the fact that the active involvement of the family, school and community is an important element of the juvenile justice system.

Two main models of juvenile justice that function effectively are analyzed: Anglo-Saxon (Great Britain, USA, Canada, Australia, etc.) and continental (France, Germany, Belgium and others). The main difference between them is not only in the statutory and case law specific to these models, but also in the jurisdiction of juvenile cases. These two models of juvenile justice have a number of features that have developed historically and have their differences at the present stage.

It is proved that the developed systems of juvenile justice at the present stage are based on the following fundamental principles: the rule of the best interests of the child, education, maximum individualization and informality of justice, the priority of restorative justice, equal attention.

It is concluded that juvenile justice can function effectively as a holistic system of interaction between the judiciary, state and public institutions, regulated at the legislative level in accordance with international standards, which will ensure respect for children's rights and reduce juvenile delinquency. In developed democracies, the withdrawal of the penal system, respect for the rights of the child during the trial, the use of alternatives to imprisonment, restorative justice, prevention and rehabilitation have proved effective.

Key words: juvenile justice, juveniles, punishment, probation, prevention, restorative justice.